

др Раде Кисић, асистент
Педагошко-католически институт
Београд

Рецепција учења Св. Григорија Двојеслова у раној протестантској теологији

Рецепција учења Св. Григорија Двојеслова (3. септембар 590. – 12. март 604.) у првом периоду развоја протестантске теолошке мисли¹ одредила је у великој мери приступ теологији св. Двојеслова у каснијој протестантској теологији. То би био један од одговора на хипотетичко питање: Зашто се посебно бавити XVI веком, а не узети притом истовремено у разматрање и целокупну протестантску теологију? Са друге стране, исцрпно излагање рецепције учења св. Двојеслова у целокупној протестантској теологији – због мноштва теолога и различитих приступа мисли св. Двојеслова – могло би бити тема једне дисертације а не само једног кратког чланка. Будући да је Григоријево богословље и у XVI веку било предмет многобројних расправа (посебно између припадника реформације и контрареформације) овај преглед ће бити ограничен само на најважније протестантске теологе поменутог периода, односно на оне теологе, који су истраживању Папине теологије давали нове импулсе. При излагању ће бити коришћен пре свега хронолошки приступ да би се на прави начин могле уочити промене у поимању Григоријевог учења, које су условљене општим друштвено-културним контекстом. Притом неће бити занемарен ни систематски приступ, иако он из наведеног разлога остаје у другом плану.

Интересантно је да тренутно не постоји нити једна студија која би исцрпно и на научном утемељен начин представила рецепцију Григоријевог учења у целокупној протестантској теологији. Узроке ове упадљиве „празнине“ у истраживању Григорије теологије могуће је тражити у поимању Папине теологије од стране протестантских научника. Једина релеватна студија која се делимично бави овом проблематиком јесте докторска дисертација католичког теолога Јоханеса Модеста

---

¹ Термин „протестантизам“ односно „протестантска теологија“ употребљава се у овде у његовом најширем смислу, поштујући притом право на самоодређење свих поменутих цркви и верских заједница. Сходно томе под „протестантском теологијом“ подразумева се теологија свих реформаторских и постреформаторских цркви и верских заједница. И поред очигледних теолошких разлика између ових цркви и верских заједница, у погледу тематике овог текста методолошки није погрешно говорити о „протестантској теологији“ као заједничком теолошком наслеђу свих протестаната (односно реформатора) јер се њихове међусобне конфесионалне (теолошке) разлике не рефлектују суштински на њихову перцепцију теологије св. Двојеслова. О настанку и развоју реформаторских и постреформаторских цркви и верских заједница до 1700. године види новију студију: D. MACCULLOCH, *A Reformation: Europe's House Divided 1490–1700*, New York 2003. О модерној протестантској теологији види систематску студију H. FISCHER, *Protestantische Theologie im 20. Jahrhundert*, Stuttgart 2002.

„Gregor der Große. Nachfolger Petri und Universalprimat“² у којој он на основу детаљне анализе Григоријевих дела излаже Папино поимање примата Римског епископа, дајући на крају хронолошки преглед перцепције Григоријеве теологије (по себно учења о примату) у западној и источној теолошкој традицији.

1. Григорије као њоследњи епископ Рима

Св. Григорије Двојеслов посматран је у средњем веку као идеални папа, односно као Папа који је у својој служби сјединио све особине које треба да одликују истинског наследника катедре Апостола Петра. Будући да је у средњовековној теологији био један од најчитанијих и најцитиранијих црквених отаца, Папа Бонифације VIII (1294. – 1303.) га је заједно са Августином, Амвросијем Миланским и Јеронимом сврстао у *egregii doctores ecclesiae*.³ Стога се готово као историјски апсурд може окарактерисати чињеница да су многи протестантски теолози управо у Григоријевим делима налазили упориште за своје ставове.

У том погледу посебно је реципиран Григоријев сукоб са цариградским патријарсима (Јованом IV и Киријаком) око употребе звања „Васељенски патријарх“ („universalis patriarches“ односно „οἰκουµενικός πατριάρχης“).⁴ Његови аргументи у којима наглашава принцип колегијалности између епископа и истиче еклисиологију заједничарења, према којој су сви епископи удови Тела чија је Глава Христос, постали су у теологији првих реформатора образац правверности и инструмент напада на средњовековну римокатоличку еклисиологију примата.⁵ Иако дакле св.

² Види J. MODESTO, *Gregor der Große. Nachfolger Petri und Universalprimat* [даље у тексту: MODESTO, *Gregor der Große*], St. Ottilien 1989.

³ Види H. FUHRMANN, *Von Petrus zu Johannes Paul II. Das Papsttum, Gestalt und Gestalten*, München 1980., 90: „Gregor der Große war der Musterpapst des Mittelalters. Kein Papst – auch nicht Leo I. – wurde so oft zitiert wie er und neben Ambrosius, Hieronymus und Augustin ist er als vierter unter die ‚vorzüglichen Kirchenlehrer‘ erhoben worden. In dieser Rolle erscheint er meist auf Bildern. Kein Papst wurde so häufig dargestellt.“ Види такође F. GREGOROVIVS, *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter I I* [даље у тексту: GREGOROVIVS, *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter*], München 1978., 284: „Niemand hat ein Papst seine Stellung so hoch erfasst, noch so glücklich durchgeführt: seine Sorge und Korrespondenzen umfasste die Lande der Christenheit. Kein Papst ließ so viele Schriften zurück wie er, den man den letzten Kirchenvater genannt hat. Ein größerer und edlerer Geist saß nie auf dem Stuhl Petri.“

⁴ О току и систематској аргументацији спора између Григорија и Цариградских патријараха види G. E. DEMASOPOULOS, *Gregory the Great and the sixth-century dispute over the ecumenical title*, у: *Theological Studies* 70 (2009.), 600–621; S. Ch. KESSLER, *Papa universalis – patriarches oikumenikos. Theologische Implikationen zum Thema der Einheit und Katholizität der Kirche im Titelstreit zwischen Gregor dem Großen und Johannes dem Faster*, у: *Einheit und Katholizität der Kirche*, (приређивачи: T. HAINTHALER, F. MALI, G. EMMENEGGER) Innsbruck / Wien 2007., 89–98; A. TUILIER, *Grégoire le Grand et le titre de patriarche oecuménique*, у: *Grégoire le Grand*, Chantilly, Centre culturel Les Fontaines, 15–19. септембар 1982. (Colloques internationaux du Centre National de la recherche Scientifique), (приређивачи: J. FONTAINE / R. GILLET / S. PELLISTRANDI) Paris 1986., 69–82; R. A. MARKUS, *Gregory the Great and his world*, Cambridge 1997., 91–96.

⁵ Види GREGORIUS MAGNUS, *Epistulae* [даље у тексту *epist.*] V, 41 (Corpus Christianorum series Latina [даље у тексту: CChr.SL] 140, 324); *epist.* V, 37 (CChr.SL 140, 308–311); *epist.* V, 41 (CChr.SL 140, 320–325); *epist.* V, 45 (CChr.SL 140, 337–338); *epist.* V, 44 (CChr.SL 140, 329–337); *epist.* V, 39 (CChr.SL 140, 317): *Triste tamen ualde es tut patienter feratur quatenus, despectis omnibus, praedictus frater et coepiscopus meus solus conetur appellari episcopus*. Види такође *epist.* V, 44 (CChr.SL 140, 331): *Humilitatem ergo, frater carissime, totis uisceribus dilige, per quam cunctorum fratrum concordiae et sanctae uniuersalis ecclesiae unitas ualeat custodiri*; *epist.* V, 44 (CChr.SL 140, 332): *Et tamen sub uno capite omnes membra. Atque ut cuncta breuis cingulo locutionis astringam, sancti ante legem, sancti sub gratia, omnes hi perficientes corpus Domini in membris sunt ecclesiae constituite, et nemo se unquam uniuersalem uocari uoluit*. О

Двојеслов у овом спору (макар у његовом другом делу) између осталог дефинитивно брани и традиционалне привилегије Римске епископске катедре, његове тезе су касније од стране протестантских теолога кориштене против исте катедре.

Најпознатији теолог реформације, Мартин Лутер (1483. – 1546.)⁶, у свом полемичком делу из 1546. године „Против римског папства, утемељеног од сатане“ помиње Григорија више пута у позитивном контексту.⁷ Св. Двојеслова Лутер назива последњим епископом Рима, а не папом:

„...Св. Григорије је био последњи епископ Рима и после њега Римска црква до овога дана није имала ни једног епископа и неће га више ни имати, осим неким чудом. Него [ће имати] горде папе... Као што је речено сигурно је да у време св. Григорија није било папе и да он сам, као и сви његови претходници, нису хтели бити папе. Притом је он у многим списима осудио папство... Он није папа и неће да буде папа, о чему сведоче његове књиге на срамоту свих папа који себе после њега и против њега уздижу.“⁸

У позадини Лутерове похвале стоје Григоријеве тезе изнесене у спору око звања „*universalis patriarches*“, на основу којих Лутер са Двојесловом закључује листу правоверних Римских епископа, који нису хтели да се назову универзалним епископом и тиме се гордељиво уздигну изнад сабраће епископа.⁹ Лутер даље пише да је ово „анти-папско учење“ толико демаскирало „првог папу“ Сабијануса (604. – 606.), дакле Григоријевог непосредног наследника, да је овај наредио спаљивање Григоријевих књига.¹⁰ Ова последња тврдња о наводном спаљивању Па-

Григоријевој еклисиологији види М. FIEDROWICZ, *Das Kirchenverständnis Gregors des Großen. Eine Untersuchung seiner exegetischen und homiletischen Werke* [даље у тексту: FIEDROWICZ, *Das Kirchenverständnis Gregors des Großen*], (*Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte* 50. Supplementheft) Freiburg / Basel / Wien 1995.

⁶ У мноштву литературе о личности и теологији Мартина Лутера види новије студије: *Luther Handbuch*, (приредио А. BEUTEL), Tübingen 2005.; А. BEUTEL, *Martin Luther: Eine Einführung in Leben, Werk und Wirkung*, Leipzig 2006.; R. H. BAINTON, *Here I Stand: A Life of Martin Luther*, (Hendrickson Classic Biographies) Edinburgh 2009. О перцепцији Лутерове теологије види: В. LOHSE, *Luthers Theologie in ihrer historischen Entwicklung und in ihrem systematischen Zusammenhang*, Göttingen 1995.; О. BAYER, *Martin Luthers Theologie: Eine Vergegenwärtigung*, Tübingen 2007³.

⁷ О Лутеровом односу према папству види R. BAUMER, *Martin Luther und der Papst*, Münster 1970; S. M. HENDRIX, *Luther and the papacy. Stages in a reformation conflict*, Philadelphia 1981.; W. KLAUSNITZER, *Der Primat des Bischofs von Rom. Entwicklung – Dogma – Ökumenische Zukunft* [даље у тексту: KLAUSNITZER, *Der Primat des Bischofs von Rom*], Freiburg / Basel / Wien 2004., 255–272.

⁸ М. LUTHER, *Wider das Papsttum zu Rom, vom Teufel gestiftet*, „Weimarer Ausgabe“ [даље у тексту: WA]: Kritische Gesamtausgabe der Werke Luthers, Weimar 1, 1883.–, 54, 229–230: „Jener S. Gregorius ist der letzte Bischoff zu Rom gewest, Und hat nach jm die Römische Kirche keinen Bischoff mehr gehabt, bis auff diesen tag, wird auch keinen mehr kriegen, es würde denn eine wuenderliche enderung, Sondern eitel Bepste... Denn das ist gewis, wie gesagt, das zu S. Gregorius zeiten kein Bapst ist gewest, und er selbs auch sampt seinen vorfaren kein Bapst hat wollen sein, Dazu mit vielen Schrifften das Bapstum verdampt... Aber er ist kein Bapst und wil auch kein Bapst sein, wie denn seine Bücher solchs zeugen, zu schanden allen Bepsten, so sich selbs nach jm und wider jn erhebt haben.“

⁹ Види М. LUTHER, *Wider das Papsttum zu Rom, vom Teufel gestiftet*, WA 54, 229: „Dazu S. Gregorius, da es jm angeboten ward von etlichen grossen Bischoven, weigert er sichs hart, Und schreibt, das seiner vorfaren keiner so vermessen sey gewest, das er solchen Titel hab annemen oder führen wollen, wiewol das sechste Concilium zu Chalcedon hette solchs jnen angeboten, Schleust und spricht kurtz umb, Es solle sich keiner den obersten Bischoff oder der gantzen Christenheit nennen, wie auch etlich Decret mehr sagen, das auch der römische Bischoff, ob er wol der grösser einer sey, dennoch nicht universalis, der oberst uber die gantzen Christenheit zu nennen sey.“

¹⁰ Види М. LUTHER, *Wider das Papsttum zu Rom, vom Teufel gestiftet*, WA 54, 229: „Aber nach seinem Tod ward Sabinianus Bischoff anderthalb jar, den rechen ich unter die Bepste, Denn er wol so ein grosser

пиних списа нија једина коју треба примити са резервом у погледу Лутерове рецепције Григоријеве теологије. Извесно је да је Лутер у праву када у Григоријевој еклесиологији и учењу у примату види тезе непомирљиве са средњовековним схватањем папског примата, које је свој врхунац доживело у теологији Бонавентуре и његових следбеника. Григоријеви аргументи у целокупном дискурсу око звања „οἰκομενικός πατριάρχης“ недвосмислено указују да његово схватање примата дефинитивно не одговара средњовековној (а ни савременој) римокатоличко-петринистичкој теологији примата. Лутерово уочавање ове дистинкције свакако је утемељено, али је са друге стране изразито једнодимензионално и свакако је инструментализацију Папине теологије. Лутер наима свесно или несвесно потпуно превиђа елементе Григоријеве теологије у којима се истиче првенство епископа Рима, нпр. прихватањем права апелације (случај свештеника Јована из Халкидона и јеромонаха Атанасије из Исаврије¹¹).

Такође, апостолско утемељење римског примата Григорије не само да не доводи у питање, већ, између осталог, и на том аргументу базира своје еклесиолошко-канонске тезе у целокупном дискурсу. Његово схватање утемељења папског примата у потпуној је супротности са Лутеровим, који тврди да је римски примат утемељен на империјалним основама. Лутер наима пише да је папа Бонифације III (19.02. – 12.11. 607.) од византијског цара Фоке (602. – 610.) добио признање права на примат.¹² Иако је тачно да је папа Бонифације III добио такав декрет од цара,¹³ којим се потврђује предстојатељство Римске цркве, очигледан је полемички призив ове Лутерове тврдње, будући да добијање овог декрета од цара Фоке, познатог тиранина и убице претходне царске породице,¹⁴ никако не доприноси кредибилитету самог папског примата.

unflat war, als ein Bapst ist, und wolte S. Gregorii, seines nehesten voffaren, Buecher verbrennen, villeicht das S. Gregorius das Bapstumb nicht hat wollen leiden in seinen Schrifften.“

¹¹ Види *epist.* III, 52 (CChr.SL 140, 197); *epist.* VI, 14–17 (CChr.SL 140, 382–387).

¹² Види M. LUTHER, *Wider das Papsttum zu Rom, vom Teufel gestiftet*, WA 54, 230: „Dieser Bonifacius erlangt bey dem Keisermörder Phocas, das er solte sein Bapst oder der oeberst uber alle Bischove in der gantzen welt. Da ward die glocke gegossen, Und der Römische gewel nam solchs mit freuden an, als der nu ein Herr were uber alle Bischove in der Welt. Denn solchs hatten etliche voffarn lange zuvor gesucht vnd geseuchelt, Aber nicht können erhalten, weil S. Gregorius und etliche frome Bischove, seine voffaren, nicht wolten solchs leiden. Da haben wir nu den ursprunck und anfang des Bapstumbs, zu welcher zeit und wer den selben gestiftet hat. Nemlich, Kaiser Phocas, der Kaisermoerder, der Seinen Herrn Kaiser Moritz mit Weib und Kind koepffen lies. Solches alles wissen sie selbs wol, das die warheit ist.“

¹³ Види H. ZIMMERMANN, *Bonifatius III*, у: *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg / Basel / Wien 2006., 578: „Bonifatius III... erwirkte von Kaiser Phokas ein Dekret, das die römische Kirche als Haupt aller Kirchen bestätigte.“

¹⁴ Историчари готово једногласно карактеришу цара Фоку као неспособног тиранина и убицу. Види E. CASPAR, *Geschichte des Papsttums*, 2 тома, Tübingen 1933., 489: „Blutfleckerter Mörder, dazu der unfähigste, lasterhafteste und feigste aller byzantinischen Kaiser.“; GREGOROVIVUS, *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter*, 268–269: „Der mannhafte Kaiser Maurikios ... war einem Militäraufstande zum Opfer gefallen, und eins der verruchtesten Ungeheuer, welche die byzantinische Geschichte kennt, hatte den Thron bestiegen.“ Иако је Григорије био разочаран владавином Фокиног претходника, цара Маврикија, са чијом је породицом иначе био у присним односима, тешко је разумљиво његово „одушевљење“ доласком Фоке на престо Византије. Види *epist.* XIII, 32 (CChr.SL 140A, 1033–1034). Григоријев поступак карактерише Грегоровиус као „једино тамно место у животу великог човека“. Види GREGOROVIVUS, *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter*, 269: „Gregor mußte im Grund seiner Seele einen Kaiser verabscheuen, der unter Blutströmen sich der Herrschaft bemächtigt hatte; aber die Politik zwang ihn, unterwürfige Glückwünsche an Phokas und Leontina zu schreiben ... Diese Briefe kann man nur mit Scham lesen; sie sind die einzige dunkle Stelle im Leben des großen Mannes und haben sich zu seinem eigenen Nachteil erhalten,

Лутерова перцепција Григоријеве личности и теологије готово потпуно је детерминисана његовим односом према римокатоличкој Цркви и проблематиком реформације. Истицањем Григорија као последњег римског епископа (који се држао Јеванђеља¹⁵) из „чистог периода“ Римске цркве¹⁶ Лутер уствари указује на наводни пад каснијих римских епископа. Он, дакле, реципира Григоријеву теологију пре свега из перспективе своје критике римокатоличке Цркве односно Римског папе и у том погледу инструментализује Григоријеве еклисиолошко-канонске тезе произнесене у спору са цариградским патријарсима.

Иако би његово вредновање ових теза могло да наведе на другачији закључак, Лутер генерално није ценио Григоријеву теологију: „Папа св. Григорије је наравно био свети човек, али су његове проповеди безвредне“¹⁷. Лутеров став о Григоријевој светости темељи се на општеприхваћеном чињеници, да је св. Двојеслов био велики аскета и врлински монах. Упркос личној светости Лутер проблематизира многа Григорија учења, а посебно учење о чистишту и о заупокојеним литургијама.¹⁸ Његова критика Григоријевих теза о поменутих учењима ипак указује да се та критика уствари првенствено односи на средњевековну перцепцију поменутих Григоријевих учења неголи на сама учења, односно на њихов изворни смисао.¹⁹ Не улазећи овде у разматрање проблематике чистишта у теологији св. Двојеслова, треба напоменути да он ово учење не узноси на ниво догмата, већ да се њиме бави пре свега подстакнут наслеђем западне патристичке традиције и егзегезе појединих новозаветних места.²⁰ Григоријеву уздржаност при разматрању ових тема примећује и сам Лутер, када каже да Папа из ових учења није систематизовао, али да упркос томе својим учењем није донео ништа добро.²¹

wie sich zur Unehre Roms die Ehrensäule des Phokas auf dem Forum erhalten hat.“ Види о томе такође J. RICHARDS, *Gregor der Große, Sein Leben – Sein Zeit* [даље у тексту: RICHARDS, *Gregor der Große, Sein Leben – Sein Zeit*], Graz / Wien / Köln 1983., 233; J. HALLER, *Das Papstum, Idee und Wirklichkeit*, Darmstadt 1962., 300.

¹⁵ Види WA 44, 759, 26: *Quin etiam Gregorius, qui episcopus fuit, ante tyrannidem illam pontificatus admodum tenuiter cognovit Christum et verbum Evangelii*. Види такође WA 1, 272, 2; WA 1,722.

¹⁶ Види WA 4, 255, 13.

¹⁷ Види WA 12, 389: „Sankt Gregorius, der Bapst, ist freilich ein heiliger man gewest, seine predigt sind nicht eins hellers wird.“ Види такође много оштрију оцену Григоријевог учења WA 47, 256: „S. Gregorius halte ich für einen frommen Mann, doch ist seine Lehrer voller Irrtum und Ärgernis, und wenns Gott ihm aus Gnaden nicht geschenkt hatt, so ist er nicht aus der Auserwählten Zahl.“

¹⁸ Опширније о томе види MODESTO, *Gregor der Große*, 323.

¹⁹ Проблематика Григоријевог учења у чистишту и заупокојеним литургијама веома се често у литератури меша са средњевековном перцепцијом тих учења. Већина истраживача прави притом методолошку погрешку тумачећи Григоријеве тезе из перспективе средњевековне перцепције истих. Тако истраживачи долазе до проблематичног закључка да је Григорије Велики „последњи отац чистишта“. Види Ж. ЛЕ ГОФ, *Насијанак чистишлишта*, Сремски Карловци / Нови Сад 1992., 83–89.

²⁰ Види GREGOR DER GROSSE, *Des heiligen Papstes und Kirchenlehrers Gregor des Großen vier Bücher der Dialoge* IV, 39, (превео J. FUNK, Bibliothek der Kirchenväter² 3, *Des heiligen Papstes und Kirchenlehrers Gregor des Großen ausgewählte Schriften* 2) München 1933., 245–246: „Man muss jedoch glauben, dass es vor dem Gerichte noch für gewisse leichte Sünden ein Reinigungsfeuer gibt, weil die ewige Wahrheit sagt, dass, wenn jemand wider den Heiligen Geist lästert, ihm weder in dieser noch in der zukünftigen Welt vergeben wird. Aus diesem Ausspruch geht hervor, dass einige Sünden in dieser, andere in jener Welt nachgelassen werden können.“

²¹ WA 32, 374.

2. „Лучоноша пропадајуће теологије“²²

Да је вредновање Григоријеве теологије код првих протестантских теолога условљено пре свега средњевековном перцепцијом теологије св. Двојеслова као и конкретним теолошким дискурсом са Римокатоличком црквом очигледно је и код Филипа Меланхтона (1497. – 1560.).²³ Меланхтон у свом делу „*Confessio Augustana*“ (1530.) полемички наводи да је св. Двојеслов одбацио употребу термина „*universalis patriarches*“ и то користи као контратезу аргументима папе Григорија VII (1073. – 1085.) изнетим у „*Dictatus Papae*“.²⁴ Са истом интенцијом Меланхтон наводи тезе св. Двојеслова у „*Tractatus de potestate et primatu papae*“ тежећи да теоријску поставку средњевековног папства – папа је „*iure divino*“ („божјим законом“) изнад свих других епископа и свештеника („*supra omnes episcopos et pastores*“) – оспори тезама једног од најпоштованијих папа у средњем веку.²⁵

Међутим, изузимајући афирмативно навођење (или, боље речено, полемичко искоришћавање) појединих елемената Двојеслововог учења о примату, Меланхтонов став према Григоријевом учењу најбоље илуструје његова карактеризација самог Григорија. Меланхтон наине оштро оспорава оправданост Григоријевог именовања „великим“ (*Gregorius Magnus*) и сликовито га назива „коловођом и лучоношом пропадајуће теологије“²⁶. Он у Григорију види представника превазиђене средњевековне теологије и побожности, због чега у „*Confessio Augustana*“ критички одбацује Папине ставове о поштовању светих, о чистишту и заупокојеним литургијама.²⁷ При разматрању историје Цркве Меланхтон ипак показује да његово поимање Григорија није до краја негативно. У свом делу „*De Luthero et aetate Ecclesiae*“ он дели црквену историју на пет епоха. Иако Папа при овој подели временски припада четвртој епохи, коју карактеришу незнање и сујеверје и која је потрајала до Лутера, Меланхтон св. Двојеслова сматра изузетком, односно представником треће, просветљене Августинове епохе, која је прекинута инвазијом Гота и Вандала.²⁸

²² P. MELANCHTHON, *Declamatio de corrigendis adol. studiis* из 1518. год. у: C. G. BRETSCHNEIDER, (издавач), *Philippi Melanthonis Epistolae, Praefationis, Consilia, Iudicia, Schedae Academicae, Corpus Reformatorum XI*, Halle 1843., 16.

²³ О личности и деловању Филипа Меланхтона види новије студије: T. J. WENGERT, *Philip Melancthon, Speaker of the Reformation: Wittenberg's Other Reformer*, (*Variorum Collected Studies Series*) Surrey 2010.; M. GRESCHAT, *Philipp Melancthon: Theologe, Pädagoge und Humanist*, Gütersloh 2010.; N. КУРОПКА, *Melancthon*, Tübingen 2010.; M. H. JUNG, *Frömmigkeit und Theologie bei Philipp Melancthon. Das Gebet im Leben und in der Lehre des Reformators*, Tübingen 1998.

²⁴ Види MODESTO, *Gregor der Große*, 323–324.

²⁵ Види KLAUSNITZER, *Der Primat des Bischofs von Rom*, 285–286.

²⁶ P. MELANCHTHON, *Declamatio de corrigendis adol. studiis* из 1518. год. у: C. G. BRETSCHNEIDER (приређивач), *Philippi Melanthonis Epistolae, Praefationis, Consilia, Iudicia, Schedae Academicae, Corpus Reformatorum XI*, Halle 1843., 16. Види такође L. WEBER, *Hauptfragen der Moraltheologie Gregors des Großen. Ein Bild altchristlicher Lebensführung*, Freiburg in der Schweiz 1947., 4.

²⁷ Види MODESTO, *Gregor der Große*, 324.

²⁸ Види L. K. LITTLE, *Calvin's Appreciation of Gregory the Great* [даље у тексту: LITTLE, *Calvin's Appreciation of Gregory the Great*], у: *Harvard Theological Review* 56 no 2, април 1963., 149: „The third age, dominated by Augustine, was brought to an abrupt end by the Gothic and Vandal invasions. Again, Gregory was seen as a holdover from an age that had passed, a figure out of place in the Church's fourth age, which was characterized by ignorance and superstition and which lasted until the advent of Luther.“

3. Калвинова ѡзиџиџивна рецејџија

Трећи велики реформатор XVI века, Жан Калвин (1509. – 1564.)²⁹, реципирао је теологију св. Двојеслова много свеобухватније него Лутер и Меланхтон. Калвин такође не пропушта да своју интерпретацију Григоријевог схватања звања „οἰκουμηνικός πατριάρχης“ искористи у полемичке сврхе против Римокатоличке цркве. Самим спором као и постанком и развојем римске теологије примата и папства као институције Калвин се опширно бави у 7. поглављу 4. књиге његовог најзначајнијег дела „*Institutio Christianae religionis*“.³⁰

Након краћег увода у историју првих сабора значајних за питање римског примата³¹ Калвин почиње са излагањем спора између папе Григорија и Цариградских патријараха, цитирајући релевантна Папина писма. Интересантно је да, иако заједно са Григоријем суштину сукоба види у „несветом, чак светоградном“ звању којим се „честољубиви“ патријарх Јован почео титулисати³², Калвин поједина Григоријева сазнања о околностима сукоба ипак оспорава. Тако наводи да је Папа у заблуди када тврди да је Халкидонски сабор (451.) дао римском епископу право да буде ословљаван као „Васељенски патријарх“.³³ Да је то заиста био случај, папа Лав I³⁴ би такав поступак сасвим сигурно искористио у борби против привилегија Цариградске патријаршије.³⁵ У наставку Калвин примећује:

²⁹ О личности и учењу Жана Калвина види *Calvin Handbuch*, (приредио Н. J. SELDERHUIS) Tübingen 2009.; Н. J. SELDERHUIS, *Johannes Calvin: Mensch zwischen Zuversicht und Zweifel - Eine Biografie*, Gütersloh 2009.; Р. OPITZ, *Leben und Werk Johannes Calvins*, Göttingen 2009.; В. GORDON, *Calvin*, New Haven / London 2009.; *The Cambridge Companion to John Calvin*, (приредио D. K. McKim) Cambridge 2004.; Р. HELM, *Calvin at the Centre*, Oxford 2010.; D. C. STEINMETZ, *Calvin in Context*, Oxford 2010.

³⁰ Види J. CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 7, на: <http://www.calvin-institutio.de> (погледано 26. 01. 2011. г.), превоо О. WEBER [даље у тексту: CALVIN, *Institutio Christianae religionis*].

³¹ Види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 7, 1–3. О Калвиновом схватању папског примата види такође KLAUSNITZER, *Der Primat des Bischofs von Rom*, 294–303.

³² Види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 7, 4: „Über den Titel „Allgemeiner Bischof“ (universalis episcopus) ist erst zur Zeit Gregors (I.) ein Streit entstanden. Den Anlaß dazu bot die Ehrsucht des Johannes von Konstantinopel. Denn dieser wollte sich, was niemand anders je vorher versucht hatte, zum Allgemeinbischof machen. In diesem Streit gibt nun Gregor nicht als Grund an, das Recht, das Johannes für sich begehrte, werde ihm damit entzogen; nein, er erhebt wacker Einspruch und erklärt, das sei eine unheilige, ja frevlerische Bezeichnung, ja, sie sei ein Vorbote des Antichrists.“

³³ Види *epist.* V, 44 (CChr.SL 140, 332): *Numquidnam non, sicut uestra fraternitas nouit, per uenerandum Chalcedonense concilium huius apostolicae sedis antistites, cui Deo disponente deseruio, uniuersales oblato honore uocati sunt? Sed tamen nullus umquam tali uocabulo appellari uoluit, nullus sibi hoc temerarium nomen arripuit, ne, si sibi in pontificatus gradu gloriam singularitatis arriperet, hanc omnibus fratribus denegasse uideretur.* Види такође *epist.* V, 37 (CChr.SL 140, 308–311).

³⁴ Калвин не наведећи аргументе има изразито негативан став о папи Лаву I. Види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 7, 4: „Denn so gebildet und reddegewandt dieser Mann war, so sehr war er auch über die Maßen auf Ruhm und Herrschaft versessen.“

³⁵ Види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 7, 4: „Er schreibt dann auch, man habe diese Ehre auf dem Konzil zu Chalcedon dem Leo angetragen. Aber das hat keinen Schein von Wahrheit. Denn man liest in den Verhandlungen jener Synode nichts dergleichen. Auch bekämpft Leo selbst in vielen Briefen den dort zu Ehren des Stuhls von Konstantinopel gefaßten Beschluß, und er hätte dabei ohne Zweifel dies Beweisstück, das doch von allen das überzeugungskräftigste gewesen wäre, nicht ausgelassen, wenn es wahr gewesen wäre, daß er solche Würde angeboten bekommen und abgelehnt hätte. Auch war Leo doch im übrigen mehr als genug auf Ehre versessen, und er hätte deshalb nicht gerne etwas ausgelassen, das ihm zum Lobe gereicht hätte. Gregor war also im Irrtum, wenn er meinte, jener Titel sei dem römischen Stuhl von der Synode zu Chalcedon angetragen worden (Brief V,37; V,41).“

„Притом ћу прећутати да је смешна [Григоријева] тврдња, да једно такво звање потиче од Светог сабора, истовремено говорећи да је оно [sc. звање] разбојничко, несвето, зло, охоло и светојрдно, чак, од сатане измишљено и од антихристовог гласника јавно обзнањено (Писмо IX, 156).“³⁶

Егзегезом појединих новозаветних места односно саборских канона и анализом историјских дешавања Калвин долази до закључка да до времена св. Григорија римске папе и поред појединачних покушаја нису имале ни универзалне јурдикцијске компетенције нити примат у доношењу догматско-канонских дефиниција. Тек крајем VI века, под утицајем турбулентних промена на друштвено-политичкој карти Балкана, западне Европе и дела Африке³⁷ долази до уздизања ауторитета римске катедре:

„Да би сада при нарушеним друштвеним приликама макар чистоћа вера остала сачувана, односно да у сваком случају не би сасвим нестала, епископи са свих страна чвршће су се везали за Римског епископа. Тиме је дошло до снажног раста не само уледи него и моћи ове епископске катедре... У сваком случају сигурно је да је ова моћ тада постала већа него што је то била у претходним вековима. И ипак још је много недостајало, да би то постало неограничено господарење, помоћу којег би неко могао самовољно владати неким другим.“³⁸

Проучавајући пажљиво Григоријева писма из перспективе овог историјског развоја Калвин долази до закључка о историјској неопходности односно сврсисходности учвршћивања ауторитета Римске катедре. Григоријеву улогу у овом процесу Калвин приказује потпуно позитивно, наводећи као аргументе Папина писма у којима Григорије жали због принудног преузимања друштвено-политичких овлашћења³⁹, која га удаљују од идеала монашког созерцатељног живота.⁴⁰

³⁶ Види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 7, 4: „Dabei will ich noch davon schweigen, daß es lächerlich ist, wenn er bezeugt, dieser Titel sei von der heiligen Synode ausgegangen, und wenn er doch zugleich von ihm sagt, er sei verbrecherisch, unheilig, ruchlos, hoffärtig und frevlerisch, ja, vom Teufel erdacht und von einem Herold des Antichrists an die Öffentlichkeit gebracht (Brief IX, 156).“

³⁷ Види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 7, 12: „Zur Zeit Gregors war dieser alte Zustand bereits wesentlich verändert. Denn das Reich war erschüttert und zerrissen, Gallien und Spanien hatten hintereinander viele Niederlagen erlitten und lagen am Boden, Illyrien war verwüstet, Italien war geplagt und Afrika durch andauernde Nöte nahezu zugrunde gerichtet.“

³⁸ Види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 7, 12: „Damit nun bei solcher Zerrüttung der bürgerlichen Verhältnisse wenigstens die Reinheit des Glaubens erhalten blieb oder jedenfalls nicht gänzlich unterging, schlossen sich von allen Seiten alle Bischöfe enger an den Bischof von Rom an. Dadurch ist es zustande gekommen, daß nicht allein die Würde, sondern auch die Macht dieses Stuhls gewaltig anwuchs... Jedenfalls steht es fest, daß diese Macht damals größer gewesen ist als in den vorausgehenden Jahrhunderten. Und doch fehlte noch viel daran, daß es jene ungebundene Herrschaft gewesen wäre, so daß also einer nach seiner Willkür über die anderen hätte regieren können.“

³⁹ О папском преузимању овлашћења цивилне и војне управе види *epist.* XII, 6 (CChr.SL 140A, 976–977); *epist.* I, 23 (CChr.SL 140, 21); *epist.* I, 44 (CChr.SL 140, 58); *epist.* I, 65 (CChr.SL 140, 74–75); *epist.* II, 3 (CChr.SL 140, 91f); *epist.* V, 35 (CChr.SL 140, 302–303); *epist.* II, 38 (CChr.SL 140, 122–125); *epist.* IX, 109 (CChr.SL 140A, 661–662); *epist.* X, 12 (CChr.SL 140A, 838f); *epist.* I, 37 (CChr.SL 140, 44); *epist.* I, 57 (CChr.SL 140, 69); *epist.* VII, 5 (CChr.SL 140, 450): *Quisquis enim est in loco regiminis, aliquando necesse habet etiam terrena cogitare et exteriorum quoque curam gerere, ut grex commissus valeat ad ea quae sibi sunt explenda subsistere. Sed magnopere semper providendum est ne haec eadem cura modum transeat, ut, cum ad cor licenter admittitur, nimis excrescere non permittatur*; GREGORIUS MAGNUS, *Homiliae in Hiezechielem prophetam* I, 11, 6 (CChr.SL 142, 171–172). Види такође *epist.* II, 4 (CChr.SL 140, 92–93); *epist.* V, 39 (CChr.SL 140, 317): *Et tamen haec ecclesia, quae uno eodemque tempore clericis, monasteris, pauperibus, populo atque insuper Langobardis tam multa indesinenter expendit ...*; L. PIETRI, *Gregor der Große und das wachsende Ansehen des Apostolischen Stuhls; Eine Untersuchung anhand seiner Briefe*, у: *Die Geschichte des Christentums. Der lateinische Westen und der byzantinische Osten (431–642)*, Freiburg / Basel / Wien 2001., 903.

⁴⁰ Види *epist.* I, 5 (CChr.SL 140, 5); *epist.* I, 7 (CChr.SL 140, 9–10); *epist.* I, 25 (CChr.SL 140, 33–34).

Григоријево схватање примата Калвин анализира на основу Папиног поступања у конфликтним ситуацијама и на основу његових теоријских експликација еклисиолошких тема. Калвин закључује да Григорије у решавању црквених спорова не наступа апсолутистички већ да конфликте решава саборски.⁴¹ Св. Двојеслова Калвин очигледно перципира као готово идеалног представника правилног поимања и извршавања службе римског примата⁴², који по његовом схватању функционише по принципу субсидијарности.⁴³ Тако Григорије по Калвину својим интервенцијама не повређује устаљени црквено-јерархијски поредак него као првојерарх Римске цркве своје прерогативе користи искључиво ради помоћи другим епископима односно ради кориговања застрањених појединаца, не сматрајући притом себе већим од сабраће у епископату.⁴⁴

Григоријево реаговање и аргуменацију у спору са Васељенским патријарсима Калвин (донекле некритички) оправдава у потпуности.⁴⁵ Само на једном месту наводи цитат из Григоријевог писма који би се контекстуално могао протумачити као блага критика.⁴⁶ У односу на Лутера, који антички концепт односа Цркве и државе у Римском царству односно Византији и сходно томе Григоријев однос према цару оштро критикује, Калвин сагледава однос св. Двојеслова према световним властима неутрално односно благо позитивно. За Лутера је наиме Григоријево прихвата-

⁴¹ Види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 7, 13: „So gibt er an anderer Stelle dem Bischof von Aquileja zwar die Weisung, nach Rom zu kommen, um sich wegen einer Glaubensstreitigkeit zu verantworten, die zwischen ihm und anderen entstanden war; aber er gibt diesen Befehl nicht auf Grund seiner eigenen Vollmacht, sondern weil es ihm der Kaiser aufgetragen hat. Auch kündigt er nicht an, daß er allein Richter sein werde, sondern er verspricht, die Synode zu versammeln, von der die ganze Angelegenheit beurteilt werden solle (Brief I,16).“

⁴² Види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 17, 49: „Gregor (I.), von dem man mit Recht sagen könnte, er sei der letzte Bischof von Rom gewesen, lehrt...“

⁴³ Принцип субсидијарности (Subsidiaritätsprinzip; лат. subsidium, i = помоћ, резерва) – теолошка (и политичка) доктрина развијена крајем XIX века из перспективе социјалних активности Римокатоличке цркве (прва већа примена овог принципа у енциклици *Quadragesimo anno* из 1931. године), а у XX веку коришћена од стране појединих теолога за дефинисање односа локалне и универзалне Цркве.

⁴⁴ Види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 7, 13: „Die ganze Gewalt des Bischofs von Rom bestand also damals darin, sich widerspenstigen und ungezähmten Köpfen entgegenzustellen, wo irgendein außerordentliches Mittel erforderlich war, und das geschah, um den anderen Bischöfen zu helfen, nicht aber, um sie zu behindern. Daher nimmt sich Gregor den anderen gegenüber keineswegs mehr heraus, als er an anderer Stelle allen sich selbst gegenüber zugesteht, indem er bekennt, er sei bereit, sich von allen bestrafen, von allen bessern zu lassen (Brief II,50).“

⁴⁵ Види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 7, 16: „Kurze Zeit nachher jedoch ist Johannes, der zur Zeit Gregors (I) die Kirche zu Konstantinopel regierte, soweit gegangen, daß er sich als Patriarchen für die ganze Kirche (universalis Patriarchus) bezeichnete. Dagegen hat sich Gregor, um in so ausgezeichnete Sache nicht die Verteidigung seines Stuhls zu unterlassen, standhaft gewehrt. Und sicherlich war auch die Hoffart wie die Unsinnigkeit des Johannes, der die Grenzen seines Bistums den Grenzen des Reiches gleich machen wollte, untragbar. Trotzdem macht Gregor auf das, was er dem anderen verweigert, nicht etwa selber Anspruch, sondern er verabscheut diesen Namen („Gesamtpatriarch“) als frevlerisch, gottlos und ruchlos - von wem er schließlich auch gebraucht werden möge... Die Sache Gregors war zwar gut und ehrenhaft, aber Johannes, dem die Gunst des Kaisers Mauritius zu Hilfe kam, konnte von seinem Vorhaben nicht abgebracht werden.“

⁴⁶ Види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 7, 12: „In seinen Schriften findet sich kein Wort, in dem er die Bedeutung seiner Obergewalt mit mehr Hochmut rühmte, als folgendes: ‚Ich weiß nicht, welcher Bischof dem apostolischen Stuhl nicht unterworfen wäre, wofern er schuldig befunden wird.‘ Trotzdem setzt er unmittelbar darauf hinzu: ‚Wo keine Schuld ist, die es (anders) erforderte, da sind alle nach der Art der Demut einander gleichgestellt‘ (Brief IX,27).“ Види оригинални Григоријев текст *epist.* IX, 26 (CChr.SL 140A, 587): *Nam de Constantinopolitana ecclesia quod dicunt, quis eam dubitet sedi apostolicae esse subiectam?*

ње царске потврде папског избора представљало форму цезаропапизма и он пише да су тадашње папе биле епископи не „по милости Божијој“ већ „по милости царској“.⁴⁷ Лутерова критика је свакако анахрона и претпоставља да је Григорије могао направити „револуцију у односима Цркве и државе“, али да је ипак изабрао сервисан однос према световним властима. Калвин се у Двојесловом случају не бави експлицитно његовим теоријским поимањем односа Цркве и државе, али Григоријева сарадња односно повремено покоравање цару нису представљени у негативној конотацији.⁴⁸ Калвин тако пише да Св. Двојеслов позива епископа Аквилеје да ради разрешења спорних догматско-канонских питања дође у Рим, али да Григорије то не чини ауторитетом Римског епископа већ на основу царског налога.⁴⁹

Калвиново позитивно вредновање овог делимичног преплитања црквених и државних надлежности почива на његовом поимању државе односно световне власти. Државна власт је по њему је установљена од Бога и непокоравање њој представља непокоравање промислу Божијем на којем сама држава почива. Овде се Калвинова перцепција државне власти донекле разликује од Меланхтонове, који истиче и Божију и људску компоненту световне власти, које су као недвојиве једна од друге.⁵⁰ У „*Institutio Christianae religionis*“ Калвин велику пажњу посвећује односу црквених и световних ауторитета. У његовој концепцији ауторитет Цркве је ограничен на духовну сферу, док световни ауторитети треба да омогуће несметано деловање и проповед Цркве као и да пазе на јавно поштовање Десет Божијих заповести и црквене дисциплине.⁵¹ На који начин би ова теоријска поставка требало да функционише у стварности очигледно је примеру сарадње Калвиновог конзисторијума и световног суда.⁵²

Калвинова рецепција теологије св. Двојеслова није ограничена на полемичко представљање Григоријевог сукоба са Васељенским патријарсима.⁵³ У послед-

⁴⁷ Види MODESTO, *Gregor der Große*, 322; M. LUTHER, *Wider das Papsttum zu Rom, vom Teufel gestiftet*, WA 54, 230.

⁴⁸ Види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 7, 13: „Diese Widerspenstigkeit des Mannes hatten seine Amtsgenossen dem Kaiser gemeldet. Der Kaiser hatte den Willen, Gregor sollte in dieser Sache eine Entscheidung fällen. Wir sehen also, daß er nichts unternimmt, um die gewöhnliche Rechtsprechung zu verletzen, und daß er auch eben das, was er tut, um anderen behilflich zu sein, ausschließlich auf Geheiß des Kaisers tut.“

⁴⁹ Види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 7, 13: „So gibt er an anderer Stelle dem Bischof von Aquileja zwar die Weisung, nach Rom zu kommen, um sich wegen einer Glaubensstreitigkeit zu verantworten, die zwischen ihm und anderen entstanden war; aber er gibt diesen Befehl nicht auf Grund seiner eigenen Vollmacht, sondern weil es ihm der Kaiser aufgetragen hat.“ Види оригинални Григоријев текст *epist.* I, 16 (CChr.SL 140, 16): *Pro qua re, imminente latore praesentium, iuxta christianissimi et serenissimi rerum domini iussionem ad beati Petri apostoli limina cum tuis sequacibus uenire te uolumus, ut auctore Deo, aggregata synodo, de ea quae inter uos uertitur dubietate iudicetur.*

⁵⁰ Види D. C. STEINMETZ, *Calvin in Context*, Oxford 2010., 202: „They even differ in their starting points. While Melancthon grounds the state in both human reason and divine ordination, Calvin stresses divine ordination alone. It is vain curiosity to ask by what right rulers rule. For Calvin, it is enough that they rule by divine ordination. To despise human government is to despise the providence which set that government in place. Rulers must be obeyed, not on the grounds of human necessity, but on the grounds of obedience to God.“

⁵¹ Види C. SCHNYDER, *Reformation*, Stuttgart 2008., 71.

⁵² Види J. E. OLSON, *Calvin and social-ethical issues, y: The Cambridge Companion to John Calvin*, (приредио D. K. МСКИМ) Cambridge 2004., 159–163; H. SCHNABEL-SCHÜLE, *Die Reformation 1495–1555*, Stuttgart 2006., 241–243; C. SCHNYDER, *Reformation*, Stuttgart 2008., 74–77.

⁵³ Као класични пример полемизације ове проблематике види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* IV, 7, 21: „Es sollen mir aber die besten Beschützer des römischen Stuhls antworten, wie sie die Stirn

њој редакцији „*Institutio Christianae religionis*“ из 1559. године Григорије је после Августина најцитиранији аутор. Готово сви од преко 50 цитата налазе се у IV књизи овог дела, у којој се Клавин бави организацијом Цркве и цивилном управом.⁵⁴ Двојеслово организовање црквеног и световног живота на територијама под његовом јурисдикцијом вероватно је послужило Калвину као узор за сопствени ангажман у Женеви.⁵⁵ Компаративном анализом пет редакција овог Калвиновог дела („*Institutio Christianae religionis*“) из 1536., 1539., 1543., 1550., 1559. Литл утврђује да у првој редакцији (из 1536. године) Григорије бива цитиран само једном и то без експлицитног помињања.⁵⁶ Чињеницу да се у завршној редакцији дела из 1559. године налази преко 50 непосредних цитата могуће је објаснити већ поменути Калвиновим угледањем на Григоријеве организаторске способности у тренутку када се и само почео бавити овим активностима.

У учењу св. Двојеслова Калвин није налазио само упориште за критику еклисиологије Римокатоличке цркве и утемељење за своју визију симфоније црквених и државних органа већ и за сопствено разумевање места и улоге свештенослужитеља у Цркви. Полазећи од Папиних принципа колегијалности и једнакости између епископа⁵⁷ овај реформатор је оспоравао римокатоличку хијерархијску структуру Цркве тврдећи да је епископ у првим вековима био само председавајући презвитерском савету и да није имао посебна управна или светотајинска овлашћења у односу на презвитере. Иако код Григорија није могуће наћи упориште за овакве тезе, Калвин поједина места из Папиних дела деконтекстуализује и инструментализује у сврху поткрепљивања својих тврдњи.⁵⁸ Сличан пример јесте Калвинова тврдња да клир не треба бити хијерархијски организован. Ову став такође није могуће поткрепити наводима из дела св. Двојеслова.

Међутим, за његово (пре)наглашавање проповедничке улоге свештенства могуће је наћи упориште у Григоријевим делима, иако Двојеслов у теоријском приказу свештеничких обавеза не занемарује свештенослужитељску (светотајинску) функцију свештеника, као што то Калвин чини. Св. Двојеслов и Калвин истичу ва-

---

haben wollen, die Verteidigung des Titels „Allgemeinbischof“ (Bischof der Gesamtkirche) zu wagen, wo sie doch sehen, daß dieser Titel von Gregor (I.) so oft mit feierlichem Fluch verdammt wird. Wenn das Zeugnis Gregors in Kraft sein soll, so erklären sie damit, daß sie ihren Bischof zum „Allgemeinbischof“ machen, zugleich, daß er der Antichrist ist!“

⁵⁴ Види LITTLE, *Calvin's Appreciation of Gregory the Great*, 146: „But the second most frequently cited patristic writer in the Institutes, St. Gregory the Great, though mentioned over fifty times by Calvin, is granted nothing close to one-sixth of Augustine's status in modern works on Calvin. Book IV, reflecting the fourth part of the Creed, deals with the Church, and here can be found all but two of Calvin's references to Gregory. This section treats such nontheological problems as church organization, civil government, and economic ethics.“

⁵⁵ Види LITTLE, *Calvin's Appreciation of Gregory the Great*, 146: „It was natural for Calvin to turn to the Church's best organizer as well as to Christianity's wisest theologian, since he felt called to construct both the institutional and ideological framework of the Reformed Church.“

⁵⁶ Види LITTLE, *Calvin's Appreciation of Gregory the Great*, 153.

⁵⁷ Види *epist.* III, 29 (CChr.SL 140, 174–175); *epist.* VIII, 29 (CChr.SL 140A, 552): *Indicare quoque uestra beatitudo studuit iam se quibusdam non scribere superba uocabula, quae ex uanitatis radice prodierunt, et mihi loquitur dicens „sicut iussistis“. Quod uerbum iussionis peto, a meo auditu remouete, quia scio qui sum, qui estis: loco enim mihi fratres estis, moribus patres. Non ergo iussi, sed quae utilia uisa sunt indicare curauit.* Види такође *epist.* IX, 27 (CChr.SL 140A, 588–589).

⁵⁸ Види LITTLE, *Calvin's Appreciation of Gregory the Great*, 150–151.

жност проповеди, приступајући овој проблематици ипак са различитих полазних тачака. За Григорија је проповед пре свега антрополошки одређена и представља указивање на човеково стање палости у пропадљивост материјалног живота.⁵⁹ Кроз проповед човеку је неопходно открити његово истинско есхатолошко назначење⁶⁰, будући да је првородним падом изгубио могућност самопознања⁶¹ и Богопознања⁶² (*lux inuisibilium*) односно могућност контемплативног познања духовне стварности.⁶³ Калвинов приступ проповеди је битно другачији јер је у његовој теологији хришћанска вера уствари врста знања (познања) о Богу:

„Сада смо дошли дотле да можемо да дамо исправан опис суштине [бића] вере. То морамо овако рећи: Она је чврсто и сигурно познање Божијег благовољења према нама. [Ово познање] се темељи на Истини у Христу нам понуђеног обећања Благодати и оно бива нашем разуму Духом Светим откривено и у срцу запечаћено.“⁶⁴

У Калвиновој теологији проповед представља дакле основни пут (средство) Богопознања односно пут спасења. Колико је значај Калвин придавао проповедању најбоље илуструје чињеница да је за време свог боравка у Женеви изговорио преко две хиљаде проповеди.⁶⁵ За разлику од њега св. Двојеслов проповед уклапа

⁵⁹ О Григоријевом учењу о првородном греху види С. STRAW, *Gregory the Great. Perfection in Imperfection, (Transformation of the Classical Heritage XIV)* Berkeley / Los Angeles / London 1998., 107–127; M. SCHAMBECK, *Contemplatio als Missio. Zu einem Schlüsselphänomen bei Gregor dem Großen, (Studien zur systematischen und spirituellen Theologie 25)* Würzburg 1995., 83–101; FIEDROWICZ, *Das Kirchenverständnis Gregors des Großen*, 85–89; L. WEBER, *Hauptfragen der Moraltheologie Gregors des Großen. Ein Bild altchristlicher Lebensführung*, Frieberg 1947., 224–230; F. LIEBLANG, *Grundfragen der mystischen Theologie nach Gregors des Großen Moralia und Ezechielhomilien (Freiburger Theologische Studien 37)*, Freiburg 1934., 31–34; M. BAASTEN, *Pride according to Gregory the Great. A study of the Moralia, (Studies in the Bible and Early Christianity 7)* Lewinston 1986., 55–69.

⁶⁰ Види GREGORIUS MAGNUS, *Moralia in Iob* [даље у тексту: *moral.*] VIII, 18, 34 (CChr.SL 143, 406); GREGORIUS MAGNUS, *Homiliae in Evangelia II*, 31, 7 (Fontes Christiani 28/2, 588).

⁶¹ Види *moral.* VIII, 10, 19 (CChr.SL 143, 395): *Amorem uero Dei, ueram scilicet stationis arcem deserens, nec in se consistere potuit, quia, lubricae mutabilitatis impulsu, infra se per corruptionem prouens, etiam a semetipso dissensit; moral.* XI, 42, 58 (CChr.SL 143A, 618). Vgl. auch *moral.* XX, 14, 37 (CChr.SL 143A, 1029–1030).

⁶² Види *moral.* V, 7, 12 (CChr.SL 143, 227): *Auctor enim noster, quia nobis in hoc exilio deiectis, lucem suae uisionis abstulit, sese nostris oculis quasi in tenebrarum latibulo abscondit.*

⁶³ Види *moral.* VIII, 10, 19 (CChr.SL 143, 395): *Ad hoc namque homo conditus fuerat ut stante mente, in arcem se contemplationis erigeret, et nulla hunc corruptio a conditoris sui amore declinaret. Sed in eo quod ab inginita standi soliditate uoluntatis pedem ad culpam mouit a dilectione conditoris in semetipsum protinus cecidit.* Овде у позадини стоји Августиново разликовање између *amor Dei* и *amor sui*. Види такође *moral.* V, 29, 52 (CChr.SL 143, 253f); *moral.* VIII, 6, 8 (CChr.SL 143, 386); *moral.* XXXIV, 21, 40 (CChr.SL 143B, 1761–1762).

⁶⁴ Види CALVIN, *Instituto Christianae religionis* III, 2, 7: „Jetzt sind wir soweit, daß wir eine richtige Beschreibung vom Wesen des Glaubens geben können; wir müssen sagen: er ist die feste und gewisse Erkenntnis des göttlichen Wohlwollens gegen uns, die sich auf die Wahrheit der in Christus uns dargebotenen Gnadenverheißung stützt und durch den Heiligen Geist unserem Verstand geoffenbart und in unserem Herzen versiegelt wird.“

⁶⁵ О значају проповедања код Калвина види примедбу D. DeVRIES, *Calvin's preaching, y: The Cambridge Companion to John Calvin*, (приредио D. K. McKim) Cambridge 2004., 106: „It is not surprising that a theologian who argued consistently that preaching was the ordinary means appointed by God for the salvation of the elect understood the delivery of sermons as among his most important duties. During his ministry in Geneva (1536–38, 1541–64), John Calvin preached well over two thousand sermons. From 1549, his most characteristic pattern of preaching was twice on Sunday and every weekday of every other week. His sermons typically lasted for more than an hour, and they were delivered without a manuscript or notes. Toward the

у светотајински живот Цркве и не пренаглашава њен значај у односу на Свете Тајне. Ипак чињеница је да се Григорије релативно мало бавио литургијско-светотајинским богословљем, док је са друге стране теорији проповеди и проповедничкој пракси посвећивао велику пажњу.⁶⁶ Анализом Двојесловових дела Фидрович закључује да у Григоријевој теологији проповед представља главну манифестацију спољашњег деловања и мисије Цркве.⁶⁷

Григоријеву теологију у целисти Калвин очигледно вреднује изузетно позитивно. Само Папино поштовање икона (односно уопштено слика религиозне тематике) наилази на отворену критику код Калвина. Григоријев став да слике представљају књиге за неписмене (лаике)⁶⁸ овај реформатор одбацује, тврдећи да то није учење надухнуто Духом Светим.⁶⁹ Ова критика ипак не оповргава тезу да Григоријева теологија заједно са Августиновом представља кључни патристички извор, који је утицао на формирање Калвинове теологије.⁷⁰ Међутим и овде, као и код Лутера и Миланхтона, Двојеслова теологије делимично бива инструментализована у полемичке сврхе против тадашњег учења и праксе Римокатоличке цркве.⁷¹

4. Григорије као „учиџел њнлеској народа“

Рецепција Григоријевог учења у англиканској теологији била је предефинисана угледом који је Папа уживао у Енглеској. Захваљујући мисионарској мисији на челу са Августином (потоњим првим надбискупом Кентербериским) послатој 596. године краљу Етелберту од Кента⁷², св. Двојеслов је у енглеској теолошкој традицији називан „нашим апостолом“, „учиџелем енглеског народа“. ⁷³ Овакав став

end of his life, when poor health prevented his free movement, he even asked to be carried to church in a chair so that he could fulfill his responsibilities in the pulpit. The sheer volume of his preaching endeavors demonstrates their importance to him.“

⁶⁶ О Григоријевој проповедничкој активности види Н. SCHWANK, *Gregor der Große als Prediger*, Hannover 1934.; М. FIEDROWICZ, *Gregor der Große, ein Verkündiger der Kirche*, in: *Väter der Kirche. Ekklesiastisches Denken von den Anfängen bis in die Neuzeit. Festgabe für Herman Josef Sieben SJ zum 70. Geburtstag* (издавачи: J. ARNOLD / R. BERNDT / R. M. W. STAMMBERGER), Paderborn 2004.

⁶⁷ Види FIEDROWICZ, *Das Kirchenverständnis Gregors des Großen*, 160: „Fragt man nach dem zentralen Vollzug im Leben der Kirche, so wie es sich nach außen hin manifestiert, dann wird die Verkündigung als ein die gesamte Heilsgeschichte durchziehendes Geschehen sichtbar.“

⁶⁸ Види *epist.* IX, 209 (CChr.SL 140A, 768): *Idcirco enim pitura in ecclesiis adhibetur, ut hi qui litteras nesciunt saltem in parietibus uidendo legant, quae legere in codicibus non ualent.* Види такође *epist.* XI, 10 (CChr.SL 140, 873–876).

⁶⁹ Види CALVIN, *Institutio Christianae religionis* I, 11, 5: „Nun kenne ich sehr wohl die allgemein mehr als gebräuchliche Redeweise, die Bilder seien ‚der Laien Bücher‘. Das hat Gregor (Papst Gregor I.) gesagt. Der Heilige Geist aber lehrt uns ganz etwas anderes, und wenn sich Gregor an diesem Stück in seiner Schule hätte unterrichten lassen, so hätte er diesen Ausspruch nie getan.“

⁷⁰ Види D. C. STEINMETZ, *Calvin in Context*, Oxford 2010., 191.

⁷¹ Види LITTLE, *Calvin's Appreciation of Gregory the Great*, 152–153: „What this adds up to is that John Calvin used a formidable array of quotations from the works of a universally respected Church Father to demonstrate that the Roman Church was corrupt, and that the true descendants of the early Christians were the Reformers and their followers.“

⁷² О мисији види Н. MAYR-HARING, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, London 1972.; S. BRECHTER, *Die Quellen zur Angelsachsenmission Gregors des Großen*, Münster 1941.; R. A. MARKUS, *The Chronology of the Gregorian mission to England: Bede's narrative and Gregory's correspondence*, y: *The Journal of Ecclesiastical History* 14 (1963.), 16–30.

⁷³ Види RICHARDS, *Gregor der Große, Sein Leben – Sein Zeit*, 266: „In England wurde Gregor als der Apostel der Insel verehrt. Es war eher der Papst als Augustinus von Canterbury, den sie als den Urheber ihrer

према Папи допринио је да англикански теолози његову теологију користе за сопствене апологетске потребе и са друге стране, као и остали теолози реформације, у полемичке сврхе у дијалогу са римокатоличким теолозима.⁷⁴

Кључни проблем између Римокатоличке и Англиканске цркве био је супремација краља над Црквом. Као и Калвин и бројни англикански теолози препознали су управо у Григоријевој теологији елементе којима би потврдило своју перцепцију односа између Цркве и световних власти. Англикански епископ и теолог Џон Џуел (1522. – 1571.) у „The Apology of the Church of England“ из 1562. године излаже англиканску теологију и апологетски одговара на приговоре римокатоличких теолога.⁷⁵ У четвртм делу ове књиге наводи неопходност потчињавања свих људи (између њих и монаха, Пророка, Апостола) па и Римског папе световним властима тј. краљу и његовим службеницима као доктрину Англиканске цркве. Као аргумент у прилог исправности ове доктрине Џуел наводи поступање св. Двојеслова у односу према цару Маврикију.⁷⁶ Условљен полемичким карактером ове тврдње Џуел (можда смишљено) превиђа да царски ауторитет код Григорија ипак није апсолутизиран и да у питањима вере има јасне границе.⁷⁷

Такође, Џуел не пропушта да полемички тематизира спор око звања „universalis patriarches“. Овај теолог оспорава римокатоличко поимање јурисдикцијских надлежности папе, односно његову претезију да управља целом Црквом као њена глава.⁷⁸ Џуел наводи да ниједан Римски епископ пре цара Фоке није прихватио спорну титулу („universalis patriarches“)⁷⁹, оштро осуђену од стране св. Двојеслова.

Bekehrung betrachteten. Er wurde stets von englischen Autoren als ‚der Lehrer des englischen Volkes‘, ‚unser eigener hl. Gregor‘, ‚unser Apostel‘ erwähnt.“ О средњевековној перцепцији Григоријевог апостолитета у Енглеској види Р. HAYWARD, *Gregory the Great as ‚Apostle of the English‘ in Post-Conquest Canterbury*, у: *Journal of Ecclesiastical History* 55, No. 1, јануар 2004., 19–57.

⁷⁴ Опширнији преглед види код MODESTO, *Gregor der Große*, 329–334.

⁷⁵ Види J. JEWEL, *The Apology of the Church of England*, на: <http://www.gutenberg.org/files/17678/17678-h/17678-h.htm> (погледано 05. 02. 2011. г.), издао Н. MORLEY („Transcribed from the 1888 Cassell and Company edition by David Price“) [даље у тексту: JEWEL, *The Apology of the Church of England*].

⁷⁶ Види JEWEL, *The Apology of the Church of England IV*: „This rather is our profession; this is our doctrine: that every soul, of what calling soever he be—be he monk, be he preacher, be he prophet, be he Apostle—ought to be subject to kings and magistrates; yea, and that the Bishop of Rome himself—unless he will seem greater than Evangelists, than the Prophets, or the Apostles—ought both to acknowledge and to call the emperor his lord and master, which the old Bishops of Rome, who lived in times of more grace, ever did [Gregorius papa saepe in epist. ...]. Our common teaching also is, that we ought so to obey princes as men sent of God; and that whoso withstandeth them, withstandeth God’s ordinance. This is our showing, and this is well to be seen, both in our books and in our preachings, and also in the manners and modest behaviour of our people.“

⁷⁷ MODESTO, *Gregor der Große*, 332 примећује да макар у избору епископа и унутарцрквеним стварима на западу цар није имао утицај (са изузетком избора епископа солиноског Максима). Такође Григорије је оклевао да прихвати наредбу о забрани монашења војника и царских службеника аргументујући одбијање неопходношћу покоравња божанским законима. Види *epist.* III, 61 (CChr.SL 140, 210–211): *Ego quidem iussioni subiectus eandem legem per diuersas terrarum partes feci transmitti, et quia lex ipsa omnipotenti Deo minime concordat ecce per suggestionis meae paginam serenissimis dominis nuntiaui. Vtrobique ergo quae debui exsolui, qui et imperatori oboedientiam praebui, et pro Deo quod sinsi minime tacui.*

⁷⁸ Види JEWEL, *The Apology of the Church of England II*: „And that neither the Pope, nor any other worldly creature can no more be head of the whole Church, or a bishop over all, than he can be the bridegroom, the light, the salvation, and life of the Church. For the privileges and names belong only to Christ, and be properly and only fit for him alone.“

⁷⁹ Звање против којег се св. Двојеслов истрајно борио прихватили су на крају и његови наследници на катедри Римских епископа.

Суштина Целове аргументације јесте у потенцирању да римске папа његовог времена стоје у сукобу са целокупном традицијом Цркве па и са самим својим претходницима.⁸⁰ Сличне аргументе износи и Томас Кренмер (1489. – 1559.), први англикански Надбискуп кентербериски,⁸¹ наводећи да се тадашње папе уздижу изнад свих епископа, краљева и царева тежећи ка апсолутној моћи.⁸²

Изузетак од коришћења Григоријевих теза у расправама са римокатоличким теолозима око питања примата налазимо код једног од утемељивача англиканске теолошке традиције, Ричарда Хукера (1554. – 1600.)⁸³. У свом делу „Of the Laws of Ecclesiastical Polity“, у којем се – полемизирајући са пуритански настојеним англиканским теолозима – бави прегледом Хришћанског учења и посебно односом Цркве и државе, Хукер разматра различите крштењске праксе код англиканаца и римокатолика и осврће се притом на Григоријево писмо Леандеру, епископу севиљском (I, 43). Григоријев став о прихватљивости како једнократног тако и трократног погружења при крштењу (уз исправно тумачење смисла)⁸⁴ Хукер наводи као аргумент у корист релативизирања броја погружења односно као аргумент у корист оправдања англиканске крштењске праксе.⁸⁵

5. Закључак

Сумирајући преглед рецепције учења Св. Григорија Двојеслова у протестантској теологији XVI века закључује се да је ова рецепција суштински одређена проблематиком дискурса између реформаторских и римокатоличких теолога, као и конкретним друштвено-културним контекстом овог времена. Готово сви значајни про-

⁸⁰ Види JEWEL, *The Apology of the Church of England II*: „And that no Bishop of Rome did ever suffer himself to be called by such a proud name before Phocas the emperor’s time, who, as we know, by killing his own sovereign Maurice the emperor, did by a traitorous villainy aspire to the empire about the six hundredth and thirteenth year after Christ was born. Also the Council of Carthage did circumspectly provide, that no bishop should be called the highest bishop or chief priest. And therefore, sithence the Bishop of Rome will nowadays so be called, and challengeth unto himself an authority that is none of his; besides that he doth plainly contrary to the ancient councils, and contrary to the old fathers; we believe that he doth give unto himself, as it is written by his own companion Gregory, a presumptuous, a profane, a sacrilegious, and an antichristian name: that he is also the king of pride, that he is Lucifer, which preferreth himself before his brethren: that he hath forsaken the faith, and is the forerunner of Antichrist.“

⁸¹ Види G. R. ELTON, *Cranmer, Thomas*, у: *Theologische Realenzyklopädie*, том 8, Berlin / New York 1981., 226–229.

⁸² Види MODESTO, *Gregor der Große*, 333.

⁸³ Види G. GASSMANN, *Hooker, Richard*, у: *Theologische Realenzyklopädie*, том 15, Berlin / New York 1986., 581–583.

⁸⁴ Види *epist.* I, 41 (CChr.SL 140, 48): *Nos autem quod tertio mergimus, triduanae sepulturae sacramenta signamus, ut, dum tertio ab aquis infans educitur, resurrectio triduanis temporis exprimat. Quod si quis forte etiam pro summae trinitatis ueneratione aestimet fieri, neque ad hoc aliquid obsistit, baptizandum semel in aquis mergere, quia, dum in tribus subsistentiis una substantia est, reprehensibile esse nullatenus potest, infanitem in baptisate uel ter uel semel mergere, quando et in tribus mersionibus personarum trinitas, et in una potest diuinitatis singularitas designari.*

⁸⁵ Види R. HOOKER, *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*, на: http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=921&layout=html (погледано 05. 02. 2011. г.): „The element of water is in baptism necessary; once to lay it on or twice is indifferent. For which cause Gregory making mention thereof saith, to dive an infant either thrice or but once in baptism, can be no way a thing reprobable; seeing that both in three times washing the Trinity of persons, and in one the Unity of Godhead may be signified. So that of these two ceremonies neither being hurtful in itself, both may serve unto good purpose; yet one was devised, and the other converted, unto evil.“

тестански теолози XVI века полемички инструментализују у сопственим расправама са римокатоличким теолозима поједине Григоријеве тезе из његовог спора са Цариградским патријарсима. Богословљем св. Григорија, као једног од *egregii doctores ecclesiae*, послужили су се теолози реформације као оруђем са потенцијалом да демаскира „изнутра“ римокатоличке еклисиологије. Двојесловово разумевање примата Римског епископа сасвим сигурно није било еквивалентно касној средњовековној римској еклисиологији и у њему су реформатори са правом нашли аргументе за своје тезе.⁸⁶ Проблематична је притом, међутим, селективна рецепција Григоријеве еклисиологије тј. већина теолога је Григоријеве тезе деконтекстуализовала и као такве презентовала у дискурсу са римокатолицима. Ово је методолошки веома проблематично и може да наведе на погрешне закључке. Конкретно, у Григоријевим тезама изнесеним у спору са Цариградским патријарсима налазе се и такве, које недвосмислено указују на апостолске а не империјалистичке основе римског примата.

Овај полемичко-апологетски начин рецепције Двојесловове теологије указује да она сама ипак није представљала превасходни предмет интересовања већ да је по потреби бивала полемички (ис)коришћена у конкретном дискурсу. Изузетак од овог полемичко-апологетског начина рецепције представља Калвинова теологија, у којој Григоријево учење не представља само арсенал полемичких аргумената већ и патристички извор, који је Калвин озбиљно проучавао и користио при формирању свог учења.

Овом начину рецепције Григоријевог учења доста је допринео и општи друштвено-културни контекст новог века. Двојесловова монашка духовност односно побожност и поједина његова учења нису очигледно деловали инспиративно на нове генерације теолога, тако да је рецепција његове теологије била далеко иза у том погледу „плодоносно“ средњег века. На примеру Меланхтонове рецепције може се приметити да је Григоријева теологија делимично била уврштена у „корпус средњовековне теологије“ против кога су се реформатори борили. Однос протестантских теолога XVI века према богословљу св. Двојеслова је у суштини амбивелентен. Григорије је „последњи епископ Рима“, који исповеда исправну, светоотачку еклисиологију ране Цркве и чији врлински живот представља образац живота једног епископа. Са друге стране, Григорије је „коловођа и лучоноша пропадајуће теологије“⁸⁷, чији је учење пуно заблуда и чије су проповеди безвредне.⁸⁸ Овакав фрагментарни приступ остаће карактеристика рецепције учења св. Двојеслова све до XX века, у коме ће истраживачи почети свеобухватније да се баве Григоријевом теологијом *per se*.

⁸⁶ Критички потенцијал Григоријеве еклисиологије према римокатоличкој теологији остао је актуелан до данас. У прилог томе говори и Кингова критика римокатоличког поимања папске јурисдикције. Види Н. KÜNG, *Die Kirche*, Freiburg i.Br. 1967².

⁸⁷ P. MELANCTHON, *Declamatio de corrigendis adol. studiis* из 1518. год. у: С. G. BRETSCHNEIDER, (издавач), *Philippi Melancthonis Epistolae, Praefationis, Consilia, Iudicia, Schedae Academicae*, Corpus Reformatorum XI, Halle 1843., 16.

⁸⁸ Види WA 47, 256; WA 12, 389.